

Streek: identiteit, vermarketing, concurrentie

AUTEURS Nick Schuermans, Lies Messely & Evy Mettepenningen
FOTOGRAFIE Jacky Delcour

Past de huidige vermarketing van rurale streken in Vlaanderen op basis van streekidentiteiten in een duurzaam plattelandsbeleid? Of leidt het enkel tot een uitdieping van de ongelijkheid tussen winnaars en verliezers op verschillende schaalniveaus? Biedt een bont netwerk van samenwerkingsverbanden eventueel een alternatief?

Begin oktober werd het anders zo rustige Pajottenland opgeschrikt door de mededeling dat de Vlaamse regering had beslist om het welkomstbord van de regio van de snelwegberm te verwijderen en te vervangen door een bord met het opschrift Groene Gordel. Voor de minister paste deze vervanging in een rationalisatie van de toeristische regio's in de provincie Vlaams-Brabant. Enkel streken met genoeg overnachtingscapaciteit zouden nog in aanmerking komen voor een bord. Dat betekende dat de verschillende gemeentes rond Brussel voortaan gepromoot zouden worden onder de overkoepelende vlag van de Groene Gordel. Enkel wanneer het relevant was om in te zoomen op de oorspronkelijke deelregio's, zouden ook zij met naam en toenaam vermeld worden.

De lokale overheden stonden onmiddellijk op hun achterste poten. In een regionale krant benadrukte de burgemeester van Gooik bijvoorbeeld dat de identificatie met het Pajottenland essentieel was voor de lokale economie en dat hij vreesde dat het kleinschalig toerisme en de promotie van streekproducten eronder zouden lijden. Volgens hem konden toeristen en bezoekers zich namelijk veel meer voorstellen bij het Pajottenland dan bij de Groene Gordel. Hij wees er onder andere op dat het Pajottenland de bakermat was van de geuze- en de kriebieren en dat de glooiende heuvels al in de schilderijen van Bruegel figureerden.

Ook de lokale bewoners voelden zich in hun eer gekrenkt. Binnen

de kortste keren verzamelden meer dan duizend mensen zich in de facebookgroep 'Het Pajottenland moet blijven'. In hun beginselverklaring verklaarden de oprichters dat het Pajottenland in binnen- en buitenland een goed ingeburgerd begrip was. Zo stond het volgens hun eigen statistieken in de top drie van streken met de meeste vermeldingen op google.be. In hun ogen was de Groene Gordel in vergelijking een artificieel en nietszeggend concept dat achter een bureau in het provinciehuis in Leuven was bedacht. Een bewoner meldde stomweg dat Groene Gordel echt wel als een exotische geslachtsziekte klonk. In dit artikel gebruiken we de discussie in het Pajottenland om een breder debat te openen rond streekidentiteit, streekvermarketing en streekconcurrentie. Op basis van onderzoek in het Pajottenland, het Meetjesland, Les Deux Ourthes, de Gaume en Haspengouw tonen we aan dat de versnippering van het huidige plattelandsbeleid resulteert in een concurrentiestrijd tussen verschillende gemeentes, regio's en steden. Zij worden door overheden op verschillende schaalniveaus aangemoedigd om meer toeristen aan te trekken, meer investeerders te overtuigen, meer bewoners binnen te halen en meer streekproducten te verkopen. Door de gevolgen van deze streekvermarketing te bekijken op verschillende ruimtelijke schaalniveaus, zullen wij duidelijk maken dat zo een beleid de ontwikkeling van een duurzame plattelandseconomie niet bevordert, maar juist in de weg staat. Als alternatief voor de huidige incentieven voor concurrerende regio's houden wij een warm pleidooi voor een diversiteit aan samenwerkingsarrangementen op verschillende ruimtelijke schaalniveaus. Om daar toe te komen, werken we eerst het begrip schaal uit. Daarna gaan we dieper in op ons empirisch materiaal.

Regio's en schaal

In de afgelopen twee decennia hebben sociale geografen veel moeite gedaan om de finesses van het begrip schaal te onttrafelen. Het onderzoek naar regio's en regionale identiteiten heeft daar een voortrekkersrol in gespeeld. Dikwijls was de metafoor van de Russische Matroesjka poppetjes of die van de ladder het vertrekpunt. Terwijl een Matroesjka bestaat uit steeds kleiner wordende houten poppetjes, is een ladder opgebouwd uit verschillende sporten die verbonden worden door dwarsbomen. Beide metaforen vertrekken dus vanuit een hiërarchische conceptualisatie van schaal. Net zoals elke sport van de ladder verbonden is met één hogere en één lagere sport, past elk poppetje precies in één ander poppetje. Beide metaforen stellen schaal daarnaast ook voor als een voorgegeven realiteit. Terwijl de Matroesjka geen discussie laten over de aard en de omvang van de poppetjes, is het bij de ladder klaar en duidelijk hoeveel sporten er precies zijn en hoe ver die juist van elkaar liggen. In beide metaforen is het bijgevolg vanzelfsprekend dat je een buurt, een stad, een regio, een natie en een continent hebt en dat die zich op een bepaalde manier ten opzichte van elkaar verhouden.

In de hedendaagse sociale geografie zijn beide metaforen niet

meer beeldbepalend. Inmiddels is het algemeen aanvaard dat schalen geen voorgegeven analytische categorieën zijn, maar sociale constructies die onderhevig zijn aan sociale en ruimtelijke strijd. Iemand als Erik Swyngedouw hamert er al vijftien jaar op dat scalaire configuraties geproduceerd, gereproduceerd en gecontesteerd worden in een spanningsveld tussen verschillende sociale actoren. Wanneer de machtsrelaties tussen deze actoren wijzigen, zullen de rol en het belang van bepaalde schalen ook veranderen. Dat kan onder andere leiden tot de creatie van een nieuwe schaal, verzet tegen een oude schaal of de herziening van de hiërarchie tussen de schalen.

In de literatuur over regio's, regionale identiteiten en regionale concurrentie komt dit punt sterk tot uiting. Anssi Paasi besloot bijvoorbeeld dat de economische globalisering en de opkomst van de Europese Unie indirect hebben geleid tot het groeiende belang van de schaal van de regio. De wrijvingen tussen de voorstanders van het Pajottenland en die van de Groene Gordel tonen ook mooi aan hoe schalen geconstrueerd en gedeconstrueerd worden in bepaalde sociale processen.

Een tweede element van vernieuwing in het denken over schaal betreft de relaties tussen verschillende schalen. Neil Brenner legde bijvoorbeeld uit dat scalaire configuraties veel rommeliger en chaotischer zijn dan de metaforen van de Matroesjka en de ladder suggereren. Volgens hem is het nodig om schalen te situeren in een dicht web van opwaartse, benedenwaartse en zijwaartse verbindingen met andere plaatsen en andere schalen. In dit web gaat het niet om de hiërarchische relatie tussen twee schalen, maar om de connectiviteit tussen het geheel van schalen. Vertaald naar de oude metaforen betekent dit dat elk poppetje van de Matroesjka en elke sport van de ladder in verbinding staat met alle andere poppetjes en ladders.

In de literatuur over regionale identiteiten en regionale concurrentie wordt dit punt echter zelden of nooit meegenomen. De meeste teksten over regiovorming en regionale ontwikkeling bekijken processen binnen één regio. Als het gaat over regionale concurrentie, ligt de nadruk doorgaans ook op de concurrentie tussen regio's. Dat het groeiende belang van streekvermarketing

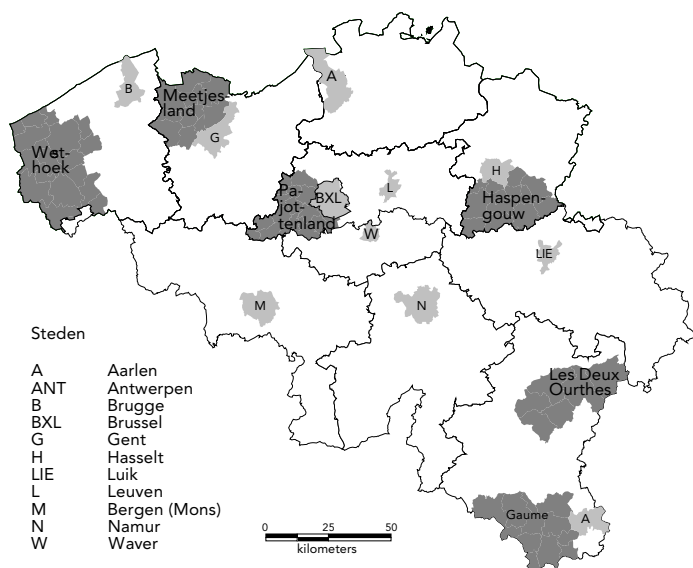
ook effecten heeft op (de sociale constructie van) grotere en kleinere schaalniveaus wordt daarbij echter uit het oog verloren. In dit artikel trachten wij de schaal van de regio daarom te overstijgen. Op basis van tientallen interviews met mensen die direct of indirect betrokken zijn bij het streekontwikkelingsproces in het Pajottenland, de Westhoek, het Meetjesland, de Gaume, Les Deux Ourthes en Haspengouw zullen wij tonen dat plattelandsactoren die werken op het niveau van de regio baat hebben bij samenwerkingen op boven- of beneden-regionaal niveau. Door regionale acties in te bedden in coöperaties op verschillende ruimtelijke schaalniveaus, kunnen de perverse effecten van de regionale concurrentiestrijd gedeeltelijk opgevangen worden. Met voorbeelden uit vijf regio's wordt hieronder dieper ingegaan op de mogelijke relaties tussen verschillende regio's, tussen een regio en een nabijgelegen stad en tussen de verschillende gemeentes binnen een bepaalde regio.

Regio's, regio's, regio's

De discussie tussen de voorstanders van het Pajottenland en die van de Groene Gordel maakt duidelijk dat regionale ontwikkeling op basis van regionale identiteit concurrentie met zich meebrengt op verschillende ruimtelijke schaalniveaus. Om hun streek en hun streekproducten te verkopen, zetten de betrokkenen de unieke karakteristieken van hun streek in de verf. Hierdoor komt de nadruk automatisch meer te liggen op de verschillen tussen nabijgelegen streken dan op de gelijkenissen. In het Pajottenland gaan ze er bijvoorbeeld prat op dat hun streek veel groener is dan de nabijgelegen Zennevallei die meer geïndustrialiseerd is. Dat beide streken nu onder één naam naar buiten moeten komen is dan ook problematisch. Op dezelfde manier benadrukt men in de Gaume maar al te graag hoe sterk het dialect, het klimaat en de mentaliteit er verschilt van de meer noordelijk gelegen Ardennen. Dat de Gaume op de meest recente toeristische kaarten gewoon wordt ingedeeld bij de Ardennen, valt dan ook niet in goede aarde.

Toch denken wij dat zowel de Gaume als het Pajottenland er voordeel uit kunnen halen om zich te verbinden met een sterk merk op boven-regionaal niveau. Hoewel het bekende van de Ardennen zeker niet verward mag worden met het nieuwe van de Groene Gordel, nodigen beide namen uit tot een dagje of een weekendje in het groen. Waarom moet de Gaume zich zo sterk onderscheiden van de nabijgelegen Ardennen als je weet dat bossen en rivieren troeven zijn van beide streken? Waarom moet het Pajottenland stevast de verschillen met de Zennevallei benadrukken als de geuzebrouwerijen niet ophouden bij de grens van deze of gene streek? Voor de gemiddelde Nederlander zal het echt niet uitmaken of zijn kajaktocht nu plaatsvindt in de Gaume dan wel in de Ardennen. De meeste expats in Brussel zullen ook geen verschil proeven tussen een geuze uit het Pajottenland of één uit de Zennevallei.

De promotie van bepaalde producten en activiteiten op boven-regionaal niveau sluit de differentiatie in verschillende deelregio's overigens niet uit. Binnen de overkoepelende regio's kan er

Welkomborden Pajottenland: een ludieke actie voor het behoud van de term 'Pajottenland'

perfect voor gekozen worden om bepaalde zaken te vermarkten op een grotere schaal en andere op een kleinere. Natuurlijk impliceert het wel dat actoren van een bepaalde streek samen moeten werken met hun collega's uit andere streken. Als je in Houffalize of La Roche een toeristisch infokantoor binnenstapt, zal je bijvoorbeeld zien dat de trekkers van het nieuwe "Parc Naturel des Deux Ourthes" het imago van de Ardennen niet bekampen met een nieuw logo en een nieuwe identiteit, maar dat ze er doelbewust voor hebben gekozen om zoveel mogelijk producten en activiteiten onder de vlag van de Ardennen te promoten. Enkel voor meer specifieke zaken wijzen ze op de deelregio van Les Deux Ourthes. Op die manier zetten ze hun eigen streek in de markt zonder de omliggende streken voor alles te beconcurreren.

Regio's en steden

Om de discussie in het Pajottenland goed te begrijpen, kan men niet om Brussel heen. Zoals de naamgeving van de Groene Gordel al doet vermoeden, worden de Vlaamse gemeentes rond de hoofdstad gezien als een natuurlijke buffer tegen de 'versteening', de verstedelijking en de verfransing van de Vlaamse Rand. Eén van onze respondenten vertelde bijvoorbeeld dat hij een ballonvaart cadeau had gekregen voor zijn vijftigste verjaardag en dat hij een zwart-grijze vlek had zien liggen met daarrond een groene gordel. In zijn eigen woorden was het alsof er een grote kwal klaar lag om het Pajottenland te overspoelen. Ook in de Gaume werd de suburbanisatie vanuit Luxemburg met argusogen bekeken. Vele stakeholders hadden problemen met het feit dat de relatief goedkope bouwgronden hun dorpen veranderden tot "slaapdorpen" in "de banlieu van Luxemburg".

Dat het ook anders kan, bewezen de verantwoordelijken in het Meetjesland. De situering van hun streek tussen Brugge en Gent zagen zij niet als een gevaar, maar als een enorm pluspunt. Zo probeerden ze hun regio in de markt te zetten als een ideale

verblijfplaats voor toeristen die Gent en Brugge wilden bezoeken, maar toch in het groen wilden logeren. Tegelijkertijd dachten ze na over een project om ICT-bedrijven naar de streek te lokken. De achterliggende gedachte was dat kenniswerkers zich wel aange trokken zouden voelen tot een plattelandsregio die toch vlakbij de stad gelegen was. In hun publicaties legden de organisaties uit het Meetjesland dan ook steeds de nadruk op hun geografische ligging. Hun kaartjes stopten bijvoorbeeld niet bij de grenzen van de streek, maar sloten ook Gent en Brugge in.

Uiteraard is zo een aanpak het meest succesvol als regio's en steden de handen in elkaar slaan. Waarom zouden de restaurants in Brussel niet aan de slag kunnen gaan met streekproducten uit het Pajottenland? En waarom zou de toeristische dienst van Gent niet kunnen verwijzen naar bed-and-breakfasts in het Meetjesland? Als je vanuit één plaats denkt zijn dergelijke praktijken inderdaad zelfdestructief. De eigen streekproducten worden waarschijnlijk minder verkocht. De eigen hotels hebben vermoedelijk minder te doen. Maar als je een beetje uitzoomt, merk je al snel dat zowel regio als stad voordeel kunnen halen uit dergelijke synergieën. Door te vertrekken vanuit de nabijheid tussen stad en plattelandsregio krijgen beide er immers een groot aantal troeven bij.

Regio's en gemeentes

De case van het Pajottenland maakt duidelijk dat regionale ontwikkeling op basis van regionale identiteit niet alleen kan leiden tot een concurrentiestrijd tussen verschillende regio's, maar ook tussen verschillende gemeentes binnen een regio. Toen iemand op het prikbord van "Het pajottenland moet blijven" schreef dat hij geboren en getogen was in Halle en dat de minister "zijn poten moest afhouden van het Pajottenland", antwoordde iemand anders fijntjes dat het goed was om te zien dat het Pajottenland tegenwoordig ook al tot in de Zennevallei

reikte. Gelijkaardige gevoeligheden kwamen aan de oppervlakte tussen politici. Zo waren het bijvoorbeeld de burgemeesters van de minst verstedelijkte gemeentes in het zuiden die de kar van het protest trokken. De burgemeesters van de noordelijke gemeentes dichterbij Brussel waren opvallend stiller.

Ook in andere streken waar we onderzoek deden was er een gelijkaardige scheidingslijn. In Haspengouw kwam men bijvoorbeeld regelmatig terug op het verschil tussen het meer gesuburbaniseerde Vochtig Haspengouw en het meer rurale Droog Haspengouw. Op dezelfde manier splitste men het Meetjesland dikwijls op in een meer plattelands noorden met kreken en open ruimtes en een meer verstedelijkt zuiden met vruchtbare bulken en kouters. Het resultaat was doorgaans dat de ene helft als meer streekeigen werd beschouwd dan de andere. Daarom haalden bepaalde gemeentes ook meer subsidies binnen dan andere. Zo waren enkel de zeven zuidelijkste gemeentes van het Pajottenland opgenomen in de LEADER-groep van de streek. De streekorganisaties van het Meetjesland zetten ook meer projecten op in plattelandsgemeentes zoals Sint-Laureins en Kaprijke dan in meer verstedelijkte of geïndustrialiseerde gemeentes zoals Evergem of Zelzate.

Regionale ontwikkelingsprojecten discrimineren dus dikwijls tussen gemeentes die beantwoorden aan de stereotype karakteristieken van de regio en degene die een iets ander imago hebben. Omdat de eerste doorgaans gemakkelijker financiële middelen kunnen losmaken, bestaat er een risico dat het streekontwikkelingsproces leidt tot een uitdieping van de intraregionale competitie en een versterking van de intraregionale ongelijkheden. Het alternatief is dat de verschillende gemeentes meer inzetten op onderlinge samenwerking. Dat zal uiteraard alleen maar lukken als elke gemeente beseft dat ze daar voordeel uit kan halen.

Besluit

In dit artikel hebben we geprobeerd om het schaalfetishisme in veel onderzoek over regionale identiteit, regionale ontwikkeling en regionale concurrentie te overstijgen. Door de case van het Pajottenland te koppelen aan voorbeelden uit de Gaume, het Meetjesland, les Deux Ourthes en Haspengouw hebben we duidelijk gemaakt dat de vermarkting van streken negatieve effecten kan resorteren in een breed netwerk van plaatsen en een dicht web van schaalniveaus. Zo hebben we gewezen op de negatieve gevolgen van concurrentie tussen streken, tussen streken en steden en tussen gemeentes binnen streken. Op elk schaalniveau zijn er winnaars en verliezers.

Als alternatief voor deze concurrentiestrijd hebben we in de drie bovenstaande secties gefocust op de kansen van samenwerkingsverbanden. Deze samenwerkingsverbanden leggen de nadruk niet op de verschillen tussen streken om toeristen, bezoekers, bedrijven en mogelijke bewoners van elkaar af te snoepen. In plaats daarvan wordt er uitgegaan van de complementariteit van verschillende ruimtelijke entiteiten en de manier waarop deze ingezet kan worden op verschillende schaalniveaus. Denk

bijvoorbeeld maar aan de win-win situatie tussen het Meetjesland en Gent, de manier waarop de sterkhouders van les Deux Ourthes zich schragen achter de identiteit van de Ardennen en de mogelijkheid om de geuzebieren uit het Pajottenland en de Zennevallei samen te promoten. Net zoals Pieter Tordoir tien jaar geleden al deed in een AGORA-editie over interstedelijke concurrentie, houden wij hier dus een warm pleidooi voor een bonte verzameling van samenwerkingsarrangementen tussen actoren op diverse ruimtelijke schaalniveaus.

Nick Schuermans (Nick.Schuermans@ped.kuleuven.be) is als post-doctoraal onderzoeker verbonden aan het Leuvense Laboratorium voor Educatie en Samenleving. Lies Messely en Evy Mettepenningen zijn respectievelijk doctoraatsstudenten aan het Instituut voor Landbouw- en Visserijonderzoek in Merelbeke en de vakgroep Landbouweconomie van de Universiteit Gent. Alle drie waren ze als onderzoeker betrokken bij het MUSICAL (Multifunctionality and Local Identity as Paradigms for a Sustainable and Competitive Agriculture) project.

Literatuur

- Brenner, N. (2001) The limits to scale? Methodological reflections on scalar structuration, *Progress in Human Geography*, 25, 4, p. 591-614.
- Debruyne, P., Paredis, E., Vandewiele, D. (2009) Scenario's voor subregionale schaalarrangementen voor duurzaamheid, Centrum voor Duurzame Ontwikkeling (UGent), Working Paper n°16.
- Herod, A., Wright, M.W. (2002) Placing scale: An introduction. In: Herod, A., Wright, M.W. (eds.) *Geographies of power; Placing scale*, Oxford: Blackwell, p. 1-14.
- Marston, S.A. (2000) The social construction of scale, *Progress in Human Geography*, 24, 2, p. 219-242.
- Marston, S.A., Jones, J.P., Woodward, K. (2005) Human geography without scale, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30, 416-432.
- Mettepenningen, E., Messely, L., Schuermans, N., Cappon, R., Vandermeulen, V., Van Huylenbroeck, G., Dessein, J., Van Hecke, E., Leinfelder, H., Bourgeois, M., Laurijssen, T., Bryon, J., Lauwers, L., Allaert, G., Jourez, M. (2011) Multifunctionality and local identity as paradigms for sustainable and competitive agriculture. Final report. Brussels: Belgian Science Policy.
- Paasi, A. (2002) Bounded spaces in the mobile world: Deconstructing 'regional identity', *Tijdschrift Voor Economische En Sociale Geografie* 93, 137-148.
- Swyngedouw, E. (1997) Neither global nor local: 'Glocalization' and the politics of scale. In Cox, K. (ed.) *Spaces of Globalization*, New York: Guilford, p. 137-166.
- Swyngedouw, E. (2004) Globalisation or Glocalisation? *Networks, Territories and Rescaling*, *Cambridge Review of International Affairs*, 17, 1, p.25-48.
- Tordoir, P. (2002) De concurrerende stad bestaat niet, *AGORA*, 18, 1, p. 4-6.